

До спеціалізованої вченої ради
Д 64.051.28
у Харківському національному
університеті імені В. Н. Каразіна

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук,
доцента кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Хоменка Михайла Михайловича
на дисертаційне дослідження Сліпченка Анатолія Святославовича
«Способи та форми цивільного обороту речей»,
подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена стрімким розвитком цивільних відносин та цивільного обороту, об'єктивними процесами зближення та уніфікації національного законодавства України з європейськими стандартами (зокрема, комунітарним правом Європейського Союзу).

Як справедливо зазначає дисертант, цивільний оборот належить до тих правових явищ, природа яких достеменно ще не з'ясована. Її розуміння важко переоцінити, бо це дозволить не тільки виокремити поняття «цивільний оборот» серед інших, зокрема й подібних категорій, які відрізняються істотними особливостями, але й сформулювати аргументовану позицію щодо змісту такої категорії, більш чітко визначити поняття «оборотоздатність об'єктів» та її види.

Автор відзначає, що на загальнотеоретичному рівні проблеми цивільного обороту неодноразово були предметом наукового інтересу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Втім, майже кожен науковець розуміє правову категорію «цивільний оборот» по-різному і, як правило, вкладає в її зміст свій, відмінний від інших, сенс. З огляду на це, виникає

потреба системного дослідження категорії цивільного обороту на базі цивільного законодавства України, новітніх методологічних засад, відомих теоретичних розробок, вітчизняного та зарубіжного досвіду.

З'ясування сутності цивільного обороту та його точної дефініції мають значення і для національної правозастосовної практики. Наприклад, у ч. 2 ст. 1116 Цивільного кодексу України вказано, що договором комерційної концесії може бути передбачено використання предмета договору із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери цивільного обороту. При цьому очевидно, що для окреслення сфери цивільного обороту учасники договору мають розуміти, що таке цивільний оборот та які види його існування можуть бути.

У роботі проведено аналіз існуючих підходів до розуміння поняття «цивільний оборот». Запропоновано авторське визначення наведеного поняття шляхом виокремлення необхідних та достатніх елементів, які найбільш точно розкривають його зміст. Досліджено структуру цивільного обороту, встановлено два обов'язкові елементи структури цивільного обороту, визначено мету цивільного обороту, його основні та необхідні елементи.

Зміст роботи дає можливість зробити висновок про актуальність та новизну роботи, що полягає у проведенні комплексного сучасного дослідження загальнотеоретичних і практичних питань цивільного обороту речей, а також в обґрунтуванні низки нових положень і пропозицій щодо удосконалення нормативного врегулювання відповідних питань.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів підтверджується, зокрема, тим, що під час дослідження автор провів аналіз значної кількості доктринальних джерел, що налічує 330 найменувань. Позитивною рисою дисертаційного дослідження є також використання автором іншомовних джерел та актуальної судової практики.

Проблематика дисертаційного дослідження відповідає сучасним тенденціям розвитку права в аспекті інтеграційних процесів в Україні і

Європейському Союзу. Роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2016-2019 роки «Правові проблеми здійснення майнових і особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (державний реєстраційний номер 0116U000914).

Автором чітко сформульована мета дослідження, а саме: визначення загальних положень цивільного обороту, меж застосування даного поняття і на їх основі встановлення способів та форм цивільного обороту речей, їх взаємозв'язку як елементів єдиної системи. Проведений аналіз роботи свідчить про те, що автору вдалося досягти поставленої мети та належним чином вирішити окреслені завдання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій. Положення роботи свідчать про вміння автора робити послідовні та аргументовані висновки на підставі критичного аналізу зібраного матеріалу.

Положення та висновки, сформульовані у роботі, отримані з використанням загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Автор послідовно, від загального до окремого, розкриває поняття цивільного обороту, його структуру, визначає способи та форми цивільного обороту речей. Загалом структура роботи зумовлена поставленою метою та визначеними відповідно до неї завданнями. Робота складається із вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і є логічною за своєю структурою.

У роботі проводиться дослідження як теоретичних, так і практичних питань за темою дослідження, за результатами якого були сформульовані у тому числі пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України.

Таким чином, зміст роботи дозволяє зробити висновок про те, що дисертація підготовлена на високому теоретичному рівні, викладена

науковим стилем, має логічну структуру, що дозволило автору досягти поставленої мети.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів полягає у тому, що дисертація А. С. Сліпченка є першим в Україні системним дослідженням правового регулювання цивільного обороту речей, його структури (способів та юридичних форм). Такий підхід дозволив дисертанту отримати як нові, так і з елементами новизни основні наукові положення і висновки.

Дисертант у своїй роботі зосередив увагу на дослідженні міжнародних та національних правових стандартів правового регулювання цивільного обороту речей, визначив проблемні питання його сучасної нормативно-правової регламентації, виявив прогалини у правовому регулюванні і сформулював пропозиції та рекомендації з удосконалення норм національного законодавства. У дисертації досліджено правову природу цивільного обороту у цілому та його окремих елементів (відчуження, перехід об'єктів від однієї особи до іншої, правонаступництво, правовстановлення).

Заслуговує на увагу виокремлення та розмежування характерних ознак властивих відчуженню та переходу об'єктів цивільного права, як самостійних способів цивільного обороту; правонаступництву та правовстановленню, як юридичним формам цивільного обороту.

Вперше визначено, що система цивільного обороту речей охоплює чотири його різновиди: 1) відчуження у порядку правонаступництва; 2) відчуження у порядку правовстановлення; 3) перехід об'єктів у порядку правонаступництва; 4) перехід об'єктів у порядку правовстановлення. Обґрунтовано, що перехід від однієї особи до іншої та відчуження змінюють стан належності речі; доведено, що, на відміну від транслятивного, при конститутивному правонабутті у правонадавача виникає юридично забезпечена можливість повернути собі, за певних умов, надані ним можливості щодо володіння, користування та розпорядження річчю; сформульовано поняття правовстановлення як одного з видів первинного

правонабуття, що поряд із правонаступництвом відображає динаміку прав у структурі цивільного обороту; виявлено, що об'єкти цивільного права не припиняють бути об'єктами цивільного обороту і тоді, коли вони нікому не належать. У роботі запропоновано виділяти правовстановлення на нічийні речі та правовстановлення на присвоєні кимось блага. Дисертація містить й інші результати дослідження, що виносяться на захист.

Питання, на які автор намагається дати відповідь, за своїм обсягом, глибиною висвітлення та переконливістю аргументів в основному свідчать, що теоретико-правова наука поповнилася новою розробкою, що має важливі теоретичні та практичні положення, висновки.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження проблемних аспектів цивільного обороту; у правотворчості – для вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів у сфері цивільного обороту; у правозастосовній діяльності – для поліпшення роботи судових органів при вирішенні спорів, пов'язаних з цивільним оборотом, у тому числі цивільним оборотом речей; в адвокатській практиці, що стосується цієї проблематики; у навчально-методичній роботі – для підготовки лекційних курсів, навчальних посібників та науково-методичних рекомендацій з цивільно-правових дисциплін.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок про самостійність, новизну, достатню обґрунтованість, достовірність зроблених у результаті дослідження висновків.

Повнота викладення положень дисертації у роботах, опублікованих автором. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у дев'ятих наукових публікаціях, зокрема: у шести наукових статтях, чотири з яких опубліковано у наукових фахових виданнях України,

дві – у зарубіжних фахових виданнях, та трьох тезах доповідей на вітчизняних науково-практичних конференціях.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук і надають авторові право публічного захисту дисертації. Публікації датовані 2016-2018 роками, що доводить виваженість отриманих результатів, завершеність наукового дослідження, а їх одноосібність вказує на самостійний характер дослідження.

Зміст автореферату та наведених публікацій відображають зміст дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Відзначаючи загалом високий рівень дисертаційного дослідження, необхідно вказати на наявність окремих дискусійних положень, які потребують додаткової аргументації або уточнення автором під час публічного захисту.

1. Потребує додаткового пояснення позиція автора щодо змістовного співвідношення понять “ правонабуття ” та “ правонаступництво ”. На сторінці 156 роботи автор зазначає про *справедливість порівняння наведених категорій*. На сторінці 173 дисертації автор ототожнює правонаступництво і похідне правонабуття: *“...така зміна є нічим іншим, як правонаступництвом в результаті якого відбувається перенесення прав та обов’язків від правопередника до правонаступника. Воно є похідним правонабуттям”*. Далі автор визначає види похідного правонабуття – транслятивне та конститутивне. У контексті досліджуваної проблематики доцільним вбачається з’ясування позиції автора щодо видів правонаступництва. У підрозділі 3.1 дисертації, який має назву *“Правонаступництво як форма цивільного обороту речей та його види”* автором взагалі не згадується універсальне та сингулярне правонаступництво. Значний інтерес становить співвідношення понять “транслятивне правонабуття” та “універсальне правонаступництво”.

2. Автор констатує, що динаміка об'єкта (без динаміки права) не може охоплюватися поняттям цивільного обороту (сторінка 38 дисертації). У наведеному контексті слід з'ясувати позицію дисертанта щодо низки "нетипових" об'єктів цивільного права (наприклад, повітряний коридор, повітряна миля, доменне ім'я тощо), а також щодо юридично недосконалих прав (зокрема, переважних прав). До того ж, інтерес становить позиція дисертанта щодо зарахування зустрічних однорідних вимог та можливості дослідження крізь призму способів та форм цивільного обороту речей такого способу забезпечення виконання зобов'язань, як притримання.

3. Дискусійний характер має пропозиція автора, викладена на сторінці 117 дисертаційного дослідження. Так, автор зазначає про необхідність визначення стану, *коли фактичне володіння стає подібним до правового титулу власника, відчуженням або квазівідчуженням*. У контексті наведеного необхідним є визначення змістовного співвідношення понять "відчуження" та "квазівідчуження".

4. Уточнення потребує позиція автора щодо натуральних зобов'язань, викладена на сторінках 117-118 дисертації. Йдеться про виникнення натуральних зобов'язань у випадку переходу фактичного володіння від власника до третьої особи. Як зазначає автор, відповідна монополія третьої особи на річ не заснована на правовому титулі, але подібна до нього. Потребує додаткової аргументації положення щодо відсутності у власника, з володіння якого річ вибула не з його власної волі, права судового захисту. Зокрема, з'ясуванню підлягає вид та підстава виникнення натурального зобов'язання. Вбачається, що у наведеному автором прикладі не йдеться про натуральне зобов'язання як правовідношення (можливо, йдеться про секундарне право попереднього власника, якому у певних випадках не кореспондуватиме обов'язок третьої особи).

5. На сторінці 18 дисертації автор зазначає, що на відміну від транслятивного, при конститутивному правонабутті у правонадавача виникає юридично забезпечена можливість повернути собі, *за певних*

умов, надані ним можливості щодо володіння, користування та розпорядження річчю. Вбачається, що за певних умов надані можливості щодо володіння, користування та розпорядження річчю можна повернути і при транслятивному правонабутті. Отже, наведене положення потребує уточнення та додаткової аргументації.

Завершуючи огляд критичних зауважень необхідно зазначити, що вони вказують на високий рівень дискусійності окремих положень та обумовлені тим, що дисертаційне дослідження Анатолія Святославовича Сліпченка присвячена доволі складній темі у науці цивільного права. Разом з тим, викладені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Викладене дає підстави для висновку, що дисертаційне дослідження на тему «Способи та форми цивільного обороту речей» відповідає вимогам, які ставляться до написання кандидатських дисертацій (п. 9, 11, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінетом Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567), а її автор – Анатолій Святославович Сліпченко заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

[Handwritten signature]

М. М. Хоменко

[Handwritten signature]